

*Куценко Т.
Прикарпатський університет
імені Василя Стефаника*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА І КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ІСТОРИЧНО ВИЗНАЧЕНОЇ МЕТИ ШКОЛИ

В освіті дуже важливо чітко визначити мету, оскільки цілеспрямованість – специфічна риса людської діяльності, від якої залежить її успіх. Мета школи – виховувати високоморальних, гармонійно розвинених, фізично здорових, активних і свідомих громадян, патріотів своєї держави – визначена мислителями людства починаючи з глибокої давнини.

Так, Платон (429-348 рр. до н.е.) вперше пов'язав освіту з психологією і політикою. Він писав, що держава встановлює мету виховання, узаконює освітню програму і ступені навчання, оскільки зацікавлена у підготовці добрих воїнів і філософів. Він розвиває ідею гармонійного розвитку, запозичену з афінської системи освіти, привертає увагу до естетичного і фізичного виховання, яке повинно мати не тільки військово-прикладний характер, а й готувати психологічно до захисту вітчизни. Платон обґрунтував внутрішню основу морального виховання і його мету – формування уявлень про добро і зло.

Французький філософ і письменник епохи відродження Мішель де Монтень (1535 –1592 рр.) гостро критикував сучасну йому школу за те, що вона вчила некритично сприймати чужі думки, сліпо наслідувати авторитетам й переконував, що таке навчання тренує пам'ять, однак не розвивє розуму, учить цитувати і коментувати, однак не вчить мислити. Монтень вважав, що освіта, має насамперед розвивати розум учня, самостійність його думки, критичне ставлення до будь-яких авторитетів. Поряд із розвитком розуму найважливіше завдання освіти – виховання високих моральних якостей.

Видатний чеський педагог-гуманіст, основоположник дидактики, Ян Амос Коменський (1592-1670 рр.) вважає, що мета школи – створити людину, яка відповідала б своєму призначенню, робити з дітей людей. Це буде у тому випадку, коли всі будуть: 1) мудрими розумом; 2) володіти плавною приємною мовою; 3) здібними в роботі; 4) вихованими морально; 5)

благочестивими серцем. Знати, діяти і говорити – в цьому сіль. На навчання він дивиться тільки як на засіб морального звеличення людини і моральність ставить вище вченості. Освіта повинна формувати таку гармонійно розвинену, високоморальну людину, яка вище за все ставить благополуччя своєї батьківщини.

Англійський мислитель Джон Локк (1632-1704 рр.) вбачає мету школи у тому, щоб не зробити юнака вченим, а тільки розвинути і дати гарний напрямок його розумові, зробити здатним до сприймання різних наук, відповідних внутрішньому бажанню.

Виховання, на думку французького філософа Жан-Жака Руссо (1712-1778 рр.), повинно готувати людину для активної суспільної діяльності, для боротьби, щоб людина могла мужньо долати всі труднощі долі і продовжувала залишатися людиною. Навчити жити – в цьому сенс і значення виховання. Він повстав проти науки, що виробляє одних говорунів, проти шкідливості всезнайства дітей, насправді нічого не знаючих самостійно, проти підручників, перетворених у знаряддя тиранства над дітьми. У своїй книзі “Еміль” він висміював схоластику, протиставляючи їй природу, що вказує природній шлях розвитку людини. Виховання починається з народження людини; навчання повинно починатися з наочних предметів, що її оточують; необхідною умовою навчання є дослідження, спостереження, самостійність; виховання потребує пристосування і повагу до дитячих потреб; розкіш і дурні звички світу якомога довше повинні лишатися осторонь дитини – ось ті істини, захисником яких був Руссо і стверджував їх в педагогіці як аксіоми.

Серед видатних діячів минулого, які збагатили нашу вітчизняну педагогіку і шкільництво чільне місце посідає Григорій Саввич Сковорода (1722-1794 рр.), який вважав освіту засобом моральної перебудови світу, створення справедливого суспільства. Його ідеалом була справжня “істинна” людина, що знаходить своє щастя в “спорідненій” праці, тобто у тій, до якої має покликання. Першим в історії української педагогічної думки і освіти він висуває ідею природного виховання, яке означає, що формування людини має бути відповідним до її природи, її нахилів і обдарувань. Надані природою особливості дитини повинні добре знати батьки і вихо-

вателі й всебічно розвивати їх шляхом навчання. Сковорода обстоював незалежну вільномислячу людину, яка б протистояла впливові “цивілізованого” суспільства, була б творцем власних ідеалів, вчинків.

Він був глибоко переконаний, що освіта морально вдосконалює людину, в народній школі вихованці повинні одержувати корисні для життя знання, а не лише зовнішні манери та плазування перед іноземним.

Читаємо у швейцарського педагога-демократа Йогана Генріха Песталоцці (1746-1827 рр.), що мета виховання полягає в тому, щоб розвинути всі природні сили і здібності людини і цей розвиток має бути різностороннім і гармонійним. Песталоцці прагнув досягти злиття виховання із навчанням. В основу елементарної моральної освіти він поклав формування почуття діяльної любові до людей. Основним завданням навчання Песталоцці вважав розвиток пізнавальних сил учня, цьому розвиткові підпорядковувався процес озброєння їх знаннями. Але він не знижує цінності морального виховання, говорячи, що як на колючках не виростуть смоківниці, а на чортополосі не родить виноград, так не принесе плодів любові однобічна розумова освіта, відірвана від виховання серця. Природне розвиваюче навчання повинно бути наочним, поступовим, послідовним, свідомим, ґрунтовним, самодіяльним. Ці принципи повинні виступати у єдності, не відокремлюючись один від одного.

Йоган Фрідріх Гербарт (1776-1841 рр.), французький філософ, першим оформив педагогіку як науку. Великого значення надавав встановленню мети виховання в залежності від якої повинні визначатися виховні засоби. Він твердив, що мету виховання педагогіка повинна вияснити на основі філософії, бо очевидно, що мета визначається відповідно до призначення і мети людського життя взагалі. На основі психології педагогіка повинна встановити засоби щодо реалізації цієї мети. Сам Гербарт вважав, що мета виховання полягає у формуванні добродішних людей. Він говорив, що у щоденній праці вихователі повинні спиратись на теорію, на певну філософську систему, бо вважав досвід недостатнім для правильної постановки виховання.

Учитель німецьких вчителів Фрідріх Вільгем Адольф Дістервег (1790-1866 рр.) стверджував, що мета освіти видозмінюється відповідно до стану культури даного суспільства. Він писав, що вся діяльність школи є ні що ін-

ше, як виховання учня для його покликання: як людського, так і громадянського, котрі нерозривно зв'язані між собою, складаючи єдине неподільне ціле.

“Завдання педагогіки – людське виховання – пише Дістервег. Вихователь має справу з:

- 1) окремою істотою, з індивідуумом, наділеним людськими задатками;
- 2) індивідуумом, що належить до відомої нації, індивідуумом, наділеним національними особливостями;
- 3) членом всього людства;

Звідси перед педагогікою постають три завдання:

- 1) вона повинна рахуватись з індивідуумом і формувати його відповідно до його природних особливостей.
- 2) Робити це співвідносно зі своєрідністю тієї нації, до якої він належить.
- 3) Виховувати його згідно з загальнолюдськими цінностями” [1, С.235].

“Сутність освіти найбільшою мірою полягає у загальності й універсальності поглядів, ніж у кількості знань” [1, С.102].

Великий педагог, співвітчизник Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870 рр.) писав, що педагогіка якщо хоче вивчати людину в усіх її відношеннях, то повинна насамперед знати її також у всіх відношеннях. Він вимагав єдності педагогічної теорії і практики, взаємного їх збагачення, оскільки в педагогічній справі немає нічого гіршого як відрив школи від життя, теорії від практики і практики від теорії.

Моральне виховання Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини. А найважливішим завданням морального виховання, на його думку, має бути виховання у дітей палкої любові до людей і батьківщини.

Щоб правильно навчати дітей, розвивати їх розумові здібності, говорив він, треба добре знати їх індивідуальні та психологічні особливості, загальнопедагогічні і дидактичні принципи навчання.

В основу педагогічної системи Ушинський поставив принцип народності, який ґрунтується на думці, що народ має право і повинен мати школу рідною мовою, побудовану на власних національних засадах.

За Яковом Чіпігою (1875-1938 рр.), українським педагогом, мета школи “це гармонійний і широкий розвиток діяльності людського організму. А всякий метод повинен бути складеним так, щоб просвітні й виховні цілі сполучались в нім в одне – зберегти цілою і незалежною природу людини.

Виховання допомагає витворінню моральних здібностей дитини і правдивих вольових дій, а освіта змагається розвинути дитину розумово, естетично й фізично. Отже такі прості й природні цілі й досі не визнано шкільною системою, й досі у нас звертають найбільш уваги на формальний бік просвіти...” [3, С.48]. Великого значення він надавав національному вихованню. Через показ національного ми входимо у світову культуру, щоб “принести своє власне на вівтар загальнолюдської культури, завдяки чому отримати визнання й посісти місце серед інших культурних націй” [4, С.31].

Визначаючи зміст і завдання педагогіки й школи радянський педагог Антон Семенович Макаренко (1888-1939 рр.) досить широко окреслив завдання всебічного розвитку дітей і молоді: фізичне, розумове, моральне, естетичне, трудове виховання і політехнічне навчання. Велику увагу він приділяв створенню дитячого і педагогічного колективів. Виховання, зазначав Макаренко, – є процес соціальний в широкому розумінні цього слова. Виховує людину все: природа, середовище, явище, речі, але насамперед люди – на першому місці з яких батьки і педагоги.

Французький педагог Селестен Френе (1896-1969 рр.) пише: “...надання знань – не головна функція школи. Найважливіше її завдання – формування людини майбутнього, морального, повноцінного члена суспільства, трудівника, що усвідомлює свої права і обов'язки. Школа зобов'язана виховувати здібних, творчих і мислячих людей, що готові до будівничої діяльності” [5, С.297].

Френе надавав великого значення середовищу, в якому знаходяться діти і організації їх праці. “Насамперед потрібно передивитись наше ставлення до умов, в яких ведеться традиційне навчання”, і далі “... можна стверджувати, що є визначений рівень матеріального забезпечення, без якого неможливе як гармонійне життя в сім'ї, так і ефективна робота в школі. Тому одна з наших перших вимог:

– забезпечити кожній сім'ї і кожній школі мінімально необхідний рівень життя” [5, С.147].

Він пише, що найбільш ефективний шлях засвоєння знань – не спостереження, не пояснення і не демонстрація, що складають основні прийоми традиційної школи, а “експериментальне нащупування”.

Український-радянський педагог Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970 рр.) теж наголошував на єдності освіти і виховання. Він писав, що школа повинна формувати “безмірно складне і невичерпно прекрасне” – гармонійно розвинену людську особистість. Виховання, на його думку, повинно передати людині моральну культуру, ідейні переконання, погляди, навчити жити в суспільстві, утвердити морально-естетичні принципи. Він говорив, що навчання – це не механічне передавання знань – це дуже складні людські взаємовідносини, оскільки знання старіють і вмирають як старіє і вмирає людина.

Не маючи на меті представити ідеї всіх педагогів минулого щодо призначення школи, вже із вищевикладеного можемо зробити висновок, що більшість уявлень про мету школи в своїй основі однакові. Впродовж багатьох віків, на різних етапах розвитку суспільства проблеми школи завжди були у центрі уваги громадськості. Піддаючи критиці існуючу школу, прогресивні педагоги висловлювали свої погляди і намагались зробити конкретний внесок у побудову нової школи, втілюючи свої ідеї в практику. З історії педагогіки нам відомо, що державна політика часто не сприяла цьому втіленню, а інколи перешкоджала йому. Так, скажімо освіта в Німеччині до 1872 року працювала за так званими Регулятивами 1854 року, які були своєрідним вираженням ставлення уряду до песталоцціанства, що тоді було досить поширеним. Ідея розвиваючого навчання, формування у дітей навичок самостійного мислення була вороже зустрінута офіційними колами. В Регулятивах основна увага була звернута на вправління механічної пам'яті дітей і визначався вкрай обмежений обсяг навчального матеріалу.

Офіційна система освіти першої половини XIX ст. в царській Росії ґрунтувалась на релігійно-монархічній ідеології насаджуючи схоластичні методи навчання і виховання юнацтва. У 1828 році був прийнятий шкільний статут, який узаконив становість і релігійність освіти і мав забезпечити вимогу царя Мико-

ли І, щоб школа готувала людину до виконання станових обов'язків. Русифікаторська політика на Україні гальмувала розвиток національної школи. Царський уряд твердо проводив антинародну політику у сфері освіти. Більше того він намагався повністю знищити культурні цінності українського народу. Власне з цією метою були видані у 1876 та 1881 роках тайні циркуляри, за якими заборонялося ввозити українські книжки з-за кордону в межі Росії, заборонялося читання і викладання українською мовою.

Характеризуючи школу того часу Яків Чепіга у книзі “Вільна школа” (1918 р.) пише: “Ми змагаємось розвивати розум, але разом з тим не даємо йому роботи. ...думання й мови бажають “навчити” дітей не дозволяючи їм ні думати, ні говорити. Така школа не розвиває здібності дитини, вона нищить їх. Школа більш говорить про індивідуальність учнів, ніж опікується нею”. Іван Франко дає подібну характеристику школи: “Система шкільна каже йому тільки хвалити тих авторів і ті думки, котрі му толочаться в голову, а не дозволяє відноситись до них критично, не дозволяє питати: чи так воно має бути? А звідки воно?” [6, С.36].

Подібний стан освіти був загальноєвропейським явищем. Так Селестен Френе пише про французьку школу: “Традиційна школа привчає дітей покійно підкорятися і мовчати, механічно повторювати те, чого їх вчать, і в усьому покладатися на підручники і на слово учителя” [7, С.174].

Як бачимо прогресивні ідеї педагогіки не були втілені в реальне життя школи в загальнолюдському масштабі. Досі школа не виконувала свого завдання. А чи виконує вона його тепер? Чи змогли ми у ХХІ ст наблизитись до очікуваної мети? Хіба не сучасно звучить ця критика, написана понад 100 років тому? На жаль, в більшості своїй за сутністю наші школи залишаються традиційними, як і раніше, в них здійснюється навчально-виховний процес, що не спрямований на розвиток особистих якостей учнів, і не дивлячись на те, що виховання більш широке поняття ніж навчання, головним сьогодні залишається навчальний процес і він визначає успішність діяльності школи. Педагогічний процес явно деформований за рахунок домінування навчальних цінностей над виховними. Такий стан не може нас задовольняти. Потрібно переходити від ідей до конкретних справ, саме в наш час, коли на державному рівні визначена мета освіти, яка співзвучна з прогресивними ідеями вида-

тних педагогів минулого. Так, у Законі України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про освіту” визначено, що “Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народногосподарства кваліфікованими фахівцями.”

Це визначення є досить широким і всеосяжним, а кожен компонент викладеної вище мети освіти потребує конкретизації. Необхідно розробити механізм реалізації постулату про державну цінність освіти, необхідне обґрунтування працездатних технологій теоретичних і практичних дій, направлених на втілення Закону про освіту у практику. Відомо, що без встановлення відповідного контролю за виконанням закону, останній залишається мертвою буквою.

Освіта – це не тільки система чи процес, це і результат, що фіксує факт засвоєння особистістю всіх тих цінностей, що народжуються в процесі її освітньої діяльності. І цей результат має значимість не тільки для самої особи, а й для суспільства і держави в цілому.

Тому держава має контролювати дотримання школою державних вимог. Демократизація суспільства вимагає і в управлінні освітою варіативності і плюралізму. Без цього неможливо створити необхідний простір для педагогічної і наукової діяльності. Але будь-які крайнощі, як відомо, не є продуктивними і не сприяють пошуку оптимальних рішень. Однаковою мірою негативно на розвиток освіти впливає як одноманітність і жорстка ідеологічна уніфікація, так і необмежена вседозволеність у цій сфері. Будь-яка система, так само і система освіти не може функціонувати без зворотнього зв'язку, корекції і регуляції, які забезпечує контроль. Він є складовою частиною системи освіти і ні в якому випадку не повинен сприйматись як прояв тоталітаризму.

“Державний контроль за діяльністю закладів освіти незалежно від форм власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної по-

літики у галузі освіти” – визначено у Законі України “Про освіту”.

Чому ж існуючий контроль не дає відчутних результатів? Не тому, що він непотрібний, а тому, що він не такий як потрібно. Сучасний контроль не відображає реалізацію школою всіх тих вимог, що висуває суспільство і держава, і потребує глибокої розробки та вдосконалення.

Насамперед потрібно знайти механізм реалізації стратегічного розвитку освіти, який безпосередньо залежить від ступеню конкретизації очікуваних результатів освіти на будь-якому рівні, з відповідними якомога більш конкретними критеріями результативності всіх компонентів діяльності освітніх закладів та кожної ланки освіти, що допоможе оцінити свою діяльність кожному вчителю, кожній школі і дасть можливість на державному рівні отримувати об'єктивну оцінку роботи школи в цілому.

Ми вважаємо, що у вирішенні проблеми досягнення школою своєї мети поряд з належним забезпеченням школи (методичним, матеріальним, кадровим та ін.), позитивно впливатиме удосконалення державного контролю системи освіти.

Література

1. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1956. – 374 с.
2. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про освіту”. – К., 1996. – 36 с.
3. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки. – Тернопіль, 1996. – 375 с.
4. Модзалевский Л.Н. Очерк истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен. – СПб.: Алетейа, 2000 – 428 с.
5. Селестен Френе Избранные педагогические сочинения / Пер. с фр, – М., 1990. – 315 с.
6. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
7. Чепіга Я. Проблеми навчання і виховання. – К., 1913. – 157 с.